

Володимир ЄВТУХ (*Київ*)

**ПОТУЛЬНИЦЬКИЙ В. ДИПЛОМАТІЯ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО
(ВІЙСЬКОВО-ДИПЛОМАТИЧНІ СТОСУНКИ ГЕТЬМАНА
З ОСТРІВНИМИ МОНАРХІЯМИ У 1926–1943 РОКАХ). –
ХАРКІВ: АКТА, 2014. – 312 с.**

Тема постатей В'ячеслава Липинського і гетьмана Павла Скоропадського та їхньої діяльності червоною ниткою проходить у багатьох публікаціях автора, написаних ще за радянських часів, розкрита у його докторській дисертації, захищеній у 1992 р., та порушена у низці концептуальних статей і монографій, зокрема і в нещодавно опублікованій статті на сторінках “Українського історичного журналу” (див.: *Потульницький В. А.* Щодо дослідницьких пріоритетів у справі створення нового академічного синтезу української історії в контексті історії світової // Український історичний журнал. – 2014. – № 1. – С. 4–20). Проте, якщо у радянські часи і на початку 1990-х років автор, виступивши піонером у дослідженні українського традиційного консерватизму, лише починав розробляти його історію та теорію, у пропонованій широкій громадськості книзі професор Потульницький В. А. виступає вже досить відомим в українському і зарубіжному науковому світі дослідником, озброєним матеріалами архівів і бібліотек Цюріха, Кельна, Праги, Відня, Токіо, Саппоро, Лондона й інших зарубіжних наукових центрів.

Передусім зазначу, що джерела, які використав автор, – унікальні. Серед них, окрім рідкісної фахової літератури німецькою та англійською мовами, архівних джерел, що свого часу перебували на спеціальному збереженні, слід назвати особливе джерело – особистий щоденник гетьмана Павла Скоропадського, який він вів у еміграції у період з 1919 по 1945 рік.

Висвітленню у монографії дипломатичних стосунків гетьмана з острівними монархіями передують цілком логічно вступна частина “Павло Скоропадський та острівні монархії в контексті ідеології українського монархізму”. Вона складається з двох розділів і присвячена розглядові теоретичних підвалин ідеології українського монархізму, розробленої в еміграції В'ячеславом Липинським та доповненої низкою положень, обґрунтованих самим гетьманом Павлом Скоропадським (с. 21–38). Тут В. А. Потульницький переконливо показує місце ідеології українського монархізму в типологічній структурі ідеології як багаторівневого політичного конструкту. Також у цій частині відтворено взаємозв'язок ідеології, політики і науки в українській монархічній традиції ХХ ст., підсумовано досвід формування консервативної ідеології в Україні та в еміграції. Розкриваючи роль та місце острівних монархій у політичній спадщині ідеологів Другого Гетьманату (Української

Держави 1918 р.) В'ячеслава Липинського та Осипа Назарука, автор монографії дає відповідь на питання, чому гетьман Павло Скоропадський, котрий перебував під їхнім впливом як ідеологів, виявив інтерес до встановлення політико-дипломатичних відносин саме з цими двома монархіями.

Друга, найбільша за обсягом, частина рецензованої монографії присвячена дослідженню дипломатичних стосунків Павла Скоропадського з представниками військових та політичних кіл Японської імперії. Ця частина складається з шести розділів і розпочинається розкриттям легалізації гетьманського руху на території Німеччини та факторів започаткування політичних відносин між гетьманом та Японською імперією. Тут досить цікаво, на мою думку, висвітлено гетьманську перспективу у контексті німецької політики реваншу і пошуку союзників на базі “схожості органічного розвитку”, з одного боку, та фактори вибудови гетьманом Павлом Скоропадським власної політики щодо Японської імперії – з другого (с. 61–80). Аналізуючи владну політику Японської імперії у 1926–1943 рр., автор прагне показати надзвичайно цікавий феномен співпраці на політичному олімпі далекосхідної держави членів дуумвірату за прем'єр-міністра Танаки і міністра закордонних справ Сідехари. Саме за часів урядування цього тандему, попри існуючі розходження між обома японськими політиками, став можливим політичний курс Японської імперії, який брав до уваги у своєму міжнародному баченні й український гетьманський чинник (с. 81–95).

Досліджуючи безпосередньо політичні стосунки гетьмана Павла Скоропадського з японцями, В. А. Потульніцький обґрунтовано виділяє в цих стосунках три етапи і дає власне авторське визначення кожному з них у залежності від інтенсивності та, передусім, характеру вибудованих відносин. Автор визначає ознайомчий (1928–1929), підготовчий (1931–1941) та діловий (1941–1943) етапи співпраці гетьмана з японцями та із залученням широкого джерельного матеріалу досліджує всі три періоди відносин як цілісний комплекс відносин, який пройшов певну еволюцію від їх започаткування у 1928 р. до згорання у 1943 р. (с. 96–159). Досить цікавою сторінкою постає розкриття автором взаємовідносин, які склалися у Павла Скоропадського у 1943–1945 рр. з орієнталістом-початківцем, молодим гетьманцем, згодом славетним вченим Омеляном Прицаком у контексті зацікавлення гетьманом проблемами Криму і кримських татар.

Третя, остання частина монографії “Павло Скоропадський та дипломатичні стосунки з королівством Великобританії та Північної Ірландії” побудована за зовсім іншим планом, який відображає сутність відносин гетьмана з європейською острівною монархією, котрі склалися, на відміну від стосунків з Японською імперією, дещо інакше. Ця частина включає в себе чотири розділи. Тут висвітлено підготовку Павлом Скоропадським підґрунтя до започаткування власних політичних відносин з британським королівством у 1926–1931 рр. Ми знаходимо майже детективну історію з пошуком кандидатури посла гетьмана до Альбіону, на посаду якого розглядалися шість кандидатів, котрі з різних причин були відхилені. Висвітлюються міркування гетьмана щодо цієї кандидатури і причини, чому, врешті-решт, був затверджений посланцем гетьмана саме Володимир Коростовець (с. 163–178).

У наступних розділах цієї частини аналізується феномен так званого взаємного дзеркала: трактування українськими гетьманцями, зокрема П. Скоропадським та В. Коростовцем, місця британської складової у власній політиці, з одного боку, і проблема України у британській науковій та політичній ретроспективі міжвоєнної доби в контексті вироблення ставлення до гетьманської проблеми з друго. Показано видавничу та інформаційно-пропагандистську діяльність В. Коростовця у Великобританії як посланця та представника українського монархізму, очолюваного колишнім гетьманом, його контакти з членами консервативної та ліберальної партій Великобританії, тематика його виступів на різноманітних зборах і в пресі тощо (с. 179–194). Це допомагає краще зрозуміти контекст розгортання відносин взаємодії із соціально-політичними сферами Великої Британії.

В. А. Потульницький виділяє основні етапи дослідження британськими науковцями та аналітиками проблеми історії України та переконливо показує феномен гетьманської України у плюралістичному баченні британської політики та дипломатії (с. 195–212). В останньому, дванадцятому розділі, автор досліджує характер та зміст підготовки гетьманом до переїзду до Англії свого сина Данила Скоропадського та сутність процесу інкорпорації гетьманіча до справ консервативно-гетьманського руху у Великій Британії у 1939–1943 рр. Останній аналіз здійснено на тлі висвітлення суті та завдань перебування гетьманіча у 1937–1938 рр. у США та Канаді, де на той час розгорнувся потужний консервативно-гетьманський рух (с. 213–232).

Професійно аналізуючи структуру та характер міжнародних відносин, котрі вибудовували обидві острівні монархії, автор звертається до висвітлення діяльності поважних політичних фігур, котрі відігравали у той час ключову роль у розвитку міжнародних відносин та аналізує сутнісні причини їхнього бачення місця своєї країни у світовій політиці. Перед нами постають прем'єр-міністри Японії Танака і Хідекі, міністр закордонних справ імперії Сідехара, прем'єр-міністри Великобританії Болдвін і Ллойд Джордж та їхні численні урядовці, політичні діячі з їхнього оточення. Аналізуючи відносини обох країн з еміграційним гетьманським рухом, уособленим гетьманом Павлом Скоропадським і його представниками в Англії та Маньчжурії, В. А. Потульницький присвячує низку розділів монографії спеціальним проблемам і спірним питанням, які відігравали важливу роль у взаємовідносинах гетьмана з військово-дипломатичними колами обох острівних монархій. Так, він звертається і до розкриття проблем гетьманського руху в США та Канаді, що уможливив надзвичайно цікаву подорож дипломатичного характеру, яку здійснив у 1937–1938 рр. до цих країн гетьманіч Данило Скоропадський, розкриває перипетії і завдання цієї політичної акції.

Разом з тим до монографії можна було б висловити кілька зауважень. По-перше, дивно, чому автор не згадав у монографії книжки відомого німецького дослідника діяльності Павла Скоропадського в еміграції професора Франка Гольчевського з Гамбурзького університету, зокрема його останньої монографії (Golczewski Frank. *Deutsche und Ukrainer 1914–1939*. – Paderborn, 2010. – 1085 s.). У своїх працях цей дослідник стверджує, що,

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

перебуваючи в еміграції в Німеччині, “Гетьман, маріонетка німецького Генералітету з 1918 р., зберіг чинними давні зв’язки з колишніми окупантами і за це ними фінансувався”, а В. Липинський у своїй монархічній теорії спадкового гетьманату розвивав “фашистсько-соціал-революційні ідеї”. (Див.: Golczewski Frank. Die ukrainische und die russische Emigration in Deutschland, in.: Russische Emigration in Deutschland 1918 bis 1941: Leben im europäischen Bürgerkrieg / Hrsg. von Karl Schlögel. – Berlin, 1995. – S. 81). Хоча ідеї цього німецького дослідника і містять негативні для відтворення історії гетьманської України оціночні судження і трактують, на відміну від професора В. А. Потульницького, гетьмана-емігранта не як стратега, спроможного організувати гетьманський рух на трьох континентах, а як маріонетку, висновки гамбурзького дослідника слід було б якщо не спростувати, то, бодай, помістити у книзі з відповідним авторським коментарем. Це слід було б зробити ще й з огляду на те, що професор Ф. Гольчевський є єдиним з німецьких дослідників, котрий аналізував на основі джерел гетьманську еміграцію і подав власне бачення і постатей Липинського та гетьмана Скоропадського, й їхньої еміграційної діяльності.

По-друге, існує певна незбалансованість викладу матеріалу про відносини з цими двома острівними монархіями. І справа тут не лише у тому, що розглядові взаємовідносин гетьмана з японськими політиками автор присвячує шість розділів, натомість аналізові аналогічних військово-дипломатичних стосунків Павла Скоропадського з Великобританією – лише три. Річ у тім, що у випадку з Японією і авторський аналіз є більш повним, і висновки чіткіші й переконливіші, оскільки використовуються численніші й доступніші джерела. Окрім того, тут професор В. А. Потульницький дає власну інтерпретацію розходжень і спільних позицій між членами найбільш стратегічно збалансованого у тодішній політиці Японії владного дуумвірату, який складався з прем’єр-міністра барона Танаки та міністра закордонних справ імперії Сідехари. Саме за часів урядування цього тандему Японія відкрила для себе гетьманський рух взагалі та його значення для своєї міжнародної політики зокрема. Такої інтерпретації дещо бракує, коли йдеться про Велику Британію.

Вважаю, що нова монографія В. А. Потульницького є помітним явищем у історіографії української історії, зокрема міжнародної діяльності видатних її постатей, оскільки у ній на високому науковому рівні аналізується низка проблем історії України ХХ ст. у її дипломатичному вимірі. Базована на новому архівному матеріалі, книжка відображає глибоке та розлоге знання автором досліджуваної проблеми.